

ку, лише слід забезпечити врахування принципів продовольчої безпеки й правильно оцінити подальшу динаміку розвитку глобального ринку продовольства. Повертаючись до аналізу питання ефективності виробництва біопалива й засад функціонування цієї галузі в Україні зазначимо, що розвиток

цього сегмента економіки поки що знаходиться на початковому етапі. Хоча, як показує світовий досвід, – він є сферою, яка продукує високу додану вартість, але потребує значних інвестиційно-інноваційних вкладень. Останні особливо необхідні на початку розвитку.

### Список використаних джерел

1. *Месель-Веселяк В.Я.* Організаційно-економічне удосконалення роботи цукробурякового підкомплексу України / В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Ярчук // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 3-10.
2. *Кириленко І.Г.* Тенденції на світових регіональних ринках зерна та перспективи України / І.Г. Кириленко, В.В. Дем'янчук, Б.В. Андрущенко, В.С. Жигало, О.В. Сікачина // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 33-42.
3. *Калетнік Г.М.* Біопаливо. Продовольча, енергетична та екологічна безпека України: монографія / Г.М. Калетнік. – К : Хай-Тек Прес, 2010. – 516 с.
4. *Калетнік Г.М.* Розвиток ринку біопалив в Україні: монографія / Г.М. Калетнік. – К.: Аграрна наука, 2008. – 464 с.
5. Офіційний веб-сайт Європейської Комісії: <http://www.europa.eu>.
6. Урядовий портал органів виконавчої влади України: <http://www.kmu.gov.ua/control/>.
7. Урядовий портал Державної служби статистики України: <http://ukrstat.gov.ua/>.
8. Електронний ресурс: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
9. *Shapouri H.* USDA's Ethanol cost-of-production survey / H. Shapouri, P. Gallagher // United State Department of agriculture, office of the chief economist, office of energy policy and new user, Agricultural economic report No. 841, July 2005. – 42 p.
10. *Licht F.O.* Brazil's ethanol industry enters the fast lane / World ethanol and biofuels report. – Vol. 3. – No. 20. – July 25, 2005.
11. *Pryor F.L.* Market economic systems / Pryor F.L. // Journal of Comparative Economics, Vol. 33, 2005., P 25-46.
12. *Smith M.K.* Social Capital – The encyclopaedia of informal education / Smith M.K. // [www.infed.org/biblio/social\\_capital.htm](http://www.infed.org/biblio/social_capital.htm).

Стаття надійшла до редакції 02.07.2013 р.

\*

УДК 061.27.000:65.016:338.516.4:662.754

**І.В. ГОНЧАРУК, аспірант\***

**Вінницький національний аграрний університет**

## Інституційні аспекти розвитку підприємницької діяльності на ринку біопалива

**Постановка проблеми.** Розвиток підприємницької діяльності в будь-яких її проявах, сегментах економіки і виробництва є запорукою створення можливостей для задоволення суспільних потреб. Значимість підприємництва всеохоплююча, тому й залежить від цілого ряду чинників, серед яких вирішального значення набувають інституційні. Саме таким є ракурс дослідження,

тобто інституційні аспекти, найбільш характерні для обґрунтування доцільності й актуальності дослідження проблеми підприємницької діяльності у формуванні ринку біопалива в Україні. Зазначене можна пов'язати з тим, що головним, або визначальним, аспектом розбудови підприємницької діяльності та становлення організованого ринку біопалива є інституційний – конструювання системи правил здійснення економічної діяльності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання, пов'язані з проблемою під-

\* Науковий керівник – Г.М. Калетнік, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

© І.В. Гончарук, 2013

приємницької діяльності на ринку біопалива розкриті в наукових працях цілої когорти відомих науковців, серед яких: М.Й. Малік [1] – загальнотеоретичні й практичні аспекти розвитку підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України; О.М. Шпичак [2] – організація та ефективність аграрного ринку; О.Г. Шпикуляк [3] – інституціональні засади функціонування й регулювання аграрного ринку як особливої інституційної системи; Г.М. Калетнік [4] – економічні та інституційні проблеми розбудови ринку біопалива в Україні в контексті енергетичної безпеки; В.Я. Месель-Веселяк [5] – проблеми економічних взаємовідносин у перерозподілі вартості у виробництві біопалива; І.Г. Кириленко [6] – глобальні проблеми енергетичної безпеки і світового ринку біопалива; М.Ю. Коденська [7] – питання інвестиційного забезпечення; О.О. Прутська [8] – зарубіжний досвід господарювання у виробництві біопалива. Разом із тим залишаються поки що малодослідженими питання, пов'язані з оцінками інституціонального забезпечення підприємницької діяльності у формуванні ринку біопалива як специфічної проблеми міждисциплінарного характеру.

**Мета статті** – окреслити загальні контури й визначити етап вирішення проблеми як у науково-теоретичному, так і практичному плані, а саме: охарактеризувати сутнісно-функціональні засади підприємництва як суспільного явища і засобу задоволення потреб соціуму, сформулювати власне бачення щодо підприємницької діяльності на ринку біопалива в Україні; проаналізувати стан інституційного забезпечення формування ринку біопалива.

**Виклад основних результатів дослідження.** Інституційну основу ринку біопалива як організаційно оформленої системи правил і норм складають базисні й похідні інститути, які формують відповідний економічний порядок взаємодії економічних агентів. До базисних інститутів відносять працю, власність, владу, конкуренцію, тоді як до похідних – підприємництво, інфраструктуру, управління, регулювання, кооперацію тощо. Завдяки цим інститутам у відповідному економічному середовищі здійс-

нюються ринкові трансакції, тобто відбувається перерозподіл вартості і задоволення потреб у специфічному товарі, яким у проведеному дослідженні є біопаливо. Паралельно підприємництво і ринок як головні інститути, в межах розбудови яких, а також за рахунок яких відбувається становлення ринку цього специфічного товару позиціонуються нами одночасно як головні рольові детермінанти формування відповідного рівня продовольчої безпеки. Вирішальну або вельми значну роль у цьому процесі відіграє правовий аспект піднятої проблеми, тобто законодавче визначення правил гри і можливостей займатися підприємницькою діяльністю у виробництві біопалива.

Підприємництво, якщо поглянути на його сутність і рольові ознаки у формуванні ринку біопалива в Україні з позицій класики розуміння проблеми, являє собою самостійну ініціативу, на власний ризик діяльність з метою отримання прибутку. Підприємництво інституціоналізується через механізм ринку, який у свою чергу є основою конкретного інноваційного середовища розвитку будь-якої галузі, включаючи біопаливо.

Ідентифікація підприємництва як економічного інституту відбулася у процесі еволюції соціально-економічних процесів, а також осмислення цієї категорії філософами та економістами, які започаткували її вивчення. Проблема підприємницької діяльності не прямо, а опосередковано згадується у працях мислителів Стародавньої Греції, Риму, філософів Європейського Середньовіччя. Більшої економічності згадки про підприємництво набули в працях А. Сміта, К. Маркса, Ф. Енгельса, Ф. Кене та ін. Також підприємництво фігурувало як об'єкт наукового пошуку в дослідженнях проблем економіки держави, торгівлі, ціноутворення, ресурсовикористання, суспільного добробуту. Разом із тим ідентифікація підприємництва як економічної категорії і функціональної підсистеми, інструмента задоволення потреб суспільства здійснена на етапі зародження капіталізму Ф. Кантільоном, Й. Шумпетером, значною мірою А. Смітом.

Таким чином, попередньо зазначимо, що підприємництво у концепціях викладу сут-

ності позиціонується у таких загальноприйнятих інституційних рамках ідентифікації як: ризикованість (аспект невизначеності);

інноваційність (обов'язковість інновацій); підприємницькі здібності (наявність підприємницького таланту) (табл. 1).

### 1. Характеристики основних концептуальних позицій визначення підприємництва\*

| Концептуальна позиція     | Сутність і функціональні критерії оцінок                                                                                  |
|---------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Ризикованість             | Наявність ризику на вході у діяльність (ресурсовикористання) і на виході (продаж створеного товару чи послуги)            |
| Інноваційність            | Створення і впровадження інновацій як засобу виграшу у конкурентній боротьбі                                              |
| Підприємницькі здібності  | Підприємницький талант є одним із головних критеріїв успіху – засіб передбачення ризику і визначення потреби в інноваціях |
| Інституційна оформленість | Поєднання організаційної форми і функціонального змісту діяльності як запорука відповідності інституційним умовам         |

\* Запропоновано автором на основі опрацьованої літератури.

Підприємницькі структури – виробники біопалива в Україні лише з'являються, тому вивчення функціонування останніх практично відсутнє. Це дещо ускладнює науковий пошук, хоча, з іншого боку, дає можливість віднайти результат. З огляду на виключну актуальність піднятої проблеми і необхідність пошуку дієвої методології дослідження застосовуватимуться різноаспектні підходи до оцінки підприємництва у виробництві біопалива.

Підприємницька діяльність здійснюється в ринковому середовищі, ринковий механізм господарювання є тією основою, яка унормовує існування підприємництва як одного з головних інститутів економіки і ринку. Конструкція сучасних ринкових систем до-

вела свою ефективність саме у ринковому вигляді. Загальнотеоретичні постулати визначення сутності і засад формування ринку як організованої, структурованої системи взаємодії економічних агентів прийнятні також для розуміння інституціональних проблем функціонування окремого продуктового ринку, яким у цьому конкретному випадку є ринок біопалива. Сучасний ринок – регульована система економічних (техніко-економічних, організаційно-економічних та економічної власності) відносин між суб'єктами різних типів і форм власності та господарювання, в межах окремих країн і світового господарства з приводу купівлі товарів і послуг згідно з законами товарного виробництва [10] (табл. 2).

### 2. Основні змістовні й функціональні характеристики ринку за матеріалами Вікіпедії – вільної енциклопедії\*

| Характеристика і (або)функція                      | Зміст – сутність визначення                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|----------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Базар або ринок                                    | Місце взаємодії продавців і покупців для визначення ціни та необхідної кількості товару. Походження терміна пов'язують з німецьким словом «Ring», що означає кільце, оскільки центр середньовічного міста був площею з будинком магістрату (ратушею) в центрі та будинками довкола (кільцем). Як правило, після надання місту магдебурзького права на такій площі періодично проводились ярмарки, а згодом розміщувались крамниці та торгові ятки. Звідси перенесення назви центральної площі міста на явище, яке ще по-східному називають «базар» |
| Ринок                                              | Сукупність відносин (актів) купівлі-продажу товарів і послуг; спосіб взаємодії виробників і споживачів, заснований на децентралізованому, безособовому механізмі цінових сигналів. Він є механізмом розподілу товарів і послуг між членами суспільства шляхом добровільного обміну                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| Суб'єкти і об'єкти ринку                           | Головними суб'єктами ринку є домашні господарства, фірми (підприємства), держава. Об'єктами ринкових відносин виступають різноманітні матеріальні і нематеріальні цінності (активи)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| Умови виникнення та успішного функціонування ринку | Суспільний поділ праці і спеціалізація; економічна відокремленість суб'єктів ринкового господарювання, яку дає приватна власність; вільний обмін ресурсів; величина трансакційних витрат                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |

|               |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|---------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Функції ринку | <p><i>Регулююча</i>: ринок, як регулятор виробництва, через механізм ринкових законів встановлює необхідні пропорції відтворення; завдяки цінам ринок стимулює впровадження досягнень науки та техніки у виробництво — це сприяє розширенню асортименту товарів та послуг; <i>стимулююча</i> — ринок спонукає виробників товарів до зниження витрат, підвищення якості та споживчих властивостей товарів; <i>розподільча</i> — доходи споживачів і виробників у ринковій економіці диференціюються через ціни, зумовлюючи соціальне розшарування суспільства за доходами; <i>алокаційна</i> — ринок забезпечує виробництво оптимальної кількості товарів і послуг за допомогою найефективнішої комбінації ресурсів; <i>інтеграційна</i> — ринок об'єднує суб'єктів економічної системи в одне, сприяючи формуванню єдиного економічного простору як у межах окремої держави, так і в межах світової економіки; <i>інформаційна</i>: саме ринок дає об'єктивну інформацію про те, які товари мають попит; кожна фірма може регулювати власне виробництво; <i>посередницька</i> — ринок виступає посередником між виробником і споживачем; <i>сануюча</i> (оздоровча); ринок очищує суспільне виробництво від економічно слабких та не життєздатних господарських одиниць</p> |
|---------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

\*Сформовано з використанням матеріалів Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wikipedia.org/wiki>.

Також ринок з точки зору позиціонування його як «засобу» задоволення потреб суспільства певною мірою можна вважати великим підприємством, яке зреалізовує підприємницьку діяльність в усіх відомих людству організаційних формах. Це ще один аспект теорії ринку, дослідження якого дає нам змогу окреслити зв'язок ринку і підприємницької діяльності. Усе саме таким чином відбувається в економіці і суспільстві, тобто ринок – це функціональна, інституційна система у межах і за рахунок існування якої здійснюється підприємницька діяльність в усіх її проявах. По суті ринок – фіксоване місце (базар), у межах якого підприємець може здійснювати купівлю-продаж задля отримання прибутку: ринок – визначена територія (умовно) ведення бізнесу; ринок – це система державних і недержавних інститутів, які забезпечують можливості для підприємців вести бізнес; ринок – це середовище взаємодії попиту і пропозицій, в результаті чого формується кон'юнктура; ринок – саморегульована інституціональна система обміну послугами заради отримання прибутку; ринок – економічна підприємницька система взаємодії економічних агентів, яка наслідує принципи інституційного саморегулювання у поєднанні з інструментами державного впливу на процес ринкових взаємодій. Усі наведені означення характеризують ринок як інституційну (інституціональну) систему, яка позиціонується нами як середовище підприємницької діяльності, функція якого полягає у встановленні інсти-

туціональних умов, запровадженні регуляторних механізмів, оптимізації інфраструктурного забезпечення. По суті ринок – це інституціональна підприємницька система, головними гравцями на якому є підприємець, споживач і держава. Це особлива економічна господарська система, в межах якої підприємці створюють блага і зреалізують підприємницьку функцію для забезпечення життєдіяльності людини, отримуючи зворотний ефект – вигоду, а за інших (несприятливих) умов – збиток.

Ринок біопалива – це насамперед середовище взаємодії підприємницьких структур, які виступають як у ролі продавців, так і у ролі покупців, тому розвиток згаданого ринку слід напряму пов'язувати з підприємництвом. Інституційну основу розвитку ринку біопалива в Україні становлять законодавчі акти, які регламентують поведінку економічних агентів, зокрема підприємців. Це Закони України: «Про альтернативні джерела енергії», «Про альтернативні види палива», «Про внесення змін до ЗУ «Про електроенергетику» (щодо альтернативних джерел енергії), «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива» та ін.

Зважаючи на перспективні оцінки і сучасний стан розвитку підприємництва на ринку біопалива зазначимо, що на сьогодні найбільш швидкими темпами здатна розвиватися біоенергетика. Очікується, що енергетичне використання всіх видів біомаси

здатне забезпечити щорічно заміщення 9,2 млн т у. п. викопних палив на рівні 2030 року, в тому числі за рахунок енергетичного використання залишків сільськогосподарських культур, зокрема соломи – 2,9 млн т у. п., дров та відходів деревини – 1,6 млн т у. п., торфу – 0,6 млн т у. п., твердих побутових відходів – 1,1 млн т у. п., одержання та використання біогазу – 1,3 млн т у. п., виро-

бництва паливного етанолу та біодизеля – 1,8 млн т у. п.

За даними Енергетичного балансу України на 2010 рік у структурі постачання первинної енергії за рахунок альтернативних джерел енергії чільне місце посіло виробництво енергії за рахунок біопалива та відходів, яке склало 917 тис. т н. е. (табл. 3).

### 3. Структура постачання первинної енергії в Україні за 2010 рік

| Джерело енергії            | Загальне постачання первинної енергії, тис. т н. е. | До обсягів загального постачання, % |
|----------------------------|-----------------------------------------------------|-------------------------------------|
| Вугілля й торф             | 36476                                               | 27,92                               |
| Сира нафта й нафтопродукти | 13153                                               | 10,07                               |
| Природний газ              | 55561                                               | 42,53                               |
| Атомна енергія             | 23387                                               | 17,90                               |
| Гідроелектроенергія        | 1131                                                | 0,87                                |
| Вітрова, сонячна енергія   | 8                                                   | 0,01                                |
| Біопаливо та відходи       | 917                                                 | 0,70                                |
| Усього                     | 130633                                              | 100                                 |

\* Без урахування (експорту) електроенергії.

Це спричинено недостатнім фінансово-кредитним забезпеченням біопаливної галузі та НВДЕ взагалі. Розвиток біопаливної галузі потребує значних інвестиційних ресурсів. За базовим сценарієм Енергетичної стратегії України на період до 2030 року загальний

обсяг інвестицій у розвиток біоенергетики до 2030 року становитиме близько 14,2 млрд грн. Для порівняння, на розвиток і функціонування нафтогазового комплексу протягом 2005-2030 рр. планується фінансування у розмірі 600,6 млрд грн (табл. 4).

### 4. Базовий сценарій обсягів фінансування паливно-енергетичного комплексу України до 2030 р. (ціни 2005 р.), млрд грн

| Напрями фінансування                                                 | 2006-2010 | 2011-2020 | 2021-2030 | 2006-2030 |
|----------------------------------------------------------------------|-----------|-----------|-----------|-----------|
| Теплова енергетика                                                   | 16,7      | 75,8      | 90,9      | 183,4     |
| Гідроенергетика                                                      | 2,8*      | 5,6       | 10,6      | 19        |
| Розвиток електричних мереж                                           | 13,2      | 43,8      | 25,9      | 82,9      |
| Ядерна енергетика                                                    | 11,6**    | 79        | 117,6     | 208,2     |
| Розвиток відновлювальних джерел виробництва електроенергії (без ГЕС) | 1,1       | 3,0       | 3,0       | 7,1       |
| Ядерно-паливний цикл                                                 | 4,0       | 13,3      | 4,4       | 21,7      |
| Вугільна промисловість                                               | 42,4      | 87,9      | 91,4      | 221,7     |
| Нафтогазовий комплекс                                                | 65,6      | 122,6     | 112,1     | 300,3     |
| Усього                                                               | 158,2     | 431,0     | 455,9     | 1045,0    |

\* Без урахування Ташлицької ГАЕС.

\*\* З урахуванням інвестицій на введення Ташлицької ГАЕС – 700 млн грн.

Як показує світовий досвід вирішення піднятої проблеми, одним із визнаних світових лідерів у формуванні сприятливих інституційних умов для розвитку ринку біопалива є Сполучені Штати Америки та країни Європейського Союзу. Тут наявні всі умови, зокрема інституційні, для активного подальшого розвитку ринку біопалива, тому їхніми напрацюваннями слід скористатися у вітчизняній практиці.

На ринку біопалива в Україні вже починають з'являтися й активно позиціонують

свої пріоритети неприбуткові саморегулівні організації, які виконують дорадницьку функцію. Також вони формують конкурентне інституційне середовище підтримки виробників, згуртовуючи їх та інформуючи про різні аспекти функціонування окремого продуктового (товарного) сегмента. Однією з таких організацій є неприбуткова Асоціація «Український пеллетний союз» (створена у 2012 році), метою діяльності якої є розвиток та стандартизація українського біопалива.

У 2009 році у м. Хмельницькому зареєстрована Асоціація виробників твердого палива з біомаси – Біопаливна асоціація України – відкрите договірне добровільне об'єднання підприємств України, створена за міжгалузевим принципом.

Перспективи розвитку ринку біопалива в Україні величезні, а необхідність забезпечення усіх умов для цього очевидна і підтверджена реальними фактами існування проблем із зернозабезпеченням. Створення необхідних умов для ринкового стимулювання виробництва і споживання біопалива є першочерговим завданням у розбудові ефективного механізму енергозабезпечення, особливо в агропромисловому комплексі. Для цього в Україні наявні всі ресурсні можливості.

**Висновки.** Ринок біопалива являє собою інституційну систему відносин з виробницт-

ва сировинних матеріалів, де в конкретному випадку стосовно них позиціонується сільськогосподарська продукція (насіння ріпаку, соняшнику, пшениці, сої, кукурудзи та цукрові буряки і продукт їх переробки – меляса), а також щодо формування попиту й пропозицій власне біопалив (біодизель, біоетанол, біогаз, тверде біопаливо). Таким чином, згаданий ринок розглядається на міжгалузевих засадах, охоплює дві сфери агрокомплексу – виробництво сільськогосподарської продукції (сировини) та переробку. Саме ця ситуація зумовлює складність дослідження проблеми, але поставлене завдання полягало в окресленні особливостей формування цього ринку та інституціональних умов функціонування підприємництва в Україні.

### Список використаних джерел

1. Основи аграрного підприємництва / [за ред. М.І. Маліка]. – К.: Ін-т аграрної економіки УААН, 2000. – 582 с.
2. Шпичак О. М. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків / О.М. Шпичак. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 586 с.
3. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: [монографія] / О.Г. Шпикуляк – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 396 с.
4. Калетнік Г.М. Розвиток ринку біопалив в Україні / Г.М. Калетнік. – К.: Аграрна наука, 2008. – 464 с.
5. Месель-Веселяк В.Я. Ефективність застосування альтернативних видів енергії в сільському господарстві України / В.Я. Месель-Веселяк, В.С. Паштецький // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 3-9.
6. Кириленко І.Г. Формування ринку українського біопалива: передумови, перспективи, стратегія / І.Г. Кириленко, В.В. Дем'янчук, Б.В. Андрющенко // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 62.
7. Коденська М.Ю. Обґрунтування необхідності розробки інвестиційних проектів у розвиток біоетанолової галузі на базі продукції цукробурякового виробництва / М.Ю. Коденська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 12 с.
8. Прутська О.О. Виробництво біопалива: між продовольчою та енергетичною безпекою / О.О. Прутська // Зб. наук. праць Він. держ. аграр. ун-ту. – 2010. – Вип. 42. – С. 159-165.
9. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.znannya.org/?view=ekonomic-market1>.
10. Електронний ресурс. – Режим доступу: [http://pidruchniki.ws/ekonomika/rinok\\_ekonomika\\_sistema](http://pidruchniki.ws/ekonomika/rinok_ekonomika_sistema).
11. Shapouri H. USDA's Ethanol cost-of-production survey / H. Shapouri, P. Gallagher // United State Department of agriculture, office of the chief economist, office of energy policy and new user, Agricultural economic report No. 841, July 2005. – 42 p.
12. Licht F.O. Brazil's ethanol industry enters the fast lane / World ethanol and biofuels report. – Vol. 3. – No. 20. – July 25, 2005.
13. Pryor F.L. Market economic systems / Pryor F.L. // Journal of Comparative Economics, Vol. 33, 2005., P 25-46.
14. Smith M.K. Social Capital – The encyclopaedia of informal education / Smith M.K. // [www.infed.org/biblio/social\\_capital.htm](http://www.infed.org/biblio/social_capital.htm).
15. Veblen T. The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays / Veblen T. – N.Y.: Huebsch, 1919. – P. 72-73.

Стаття надійшла до редакції 02.07.2013 р.

\* \* \*